

Aikansa ja aikaansa mies elää. Hyvä näin — Lauri Hakulinen on saanut satavuotismuistokseen kaksi tyylikästä, tieteellisesti arvokasta ja inhimillisen vaikuttavaa kirjaa, joita voi lämpimästi suositella jokai-

sen suomen kielestä kiinnostuneen käänteen. ■

JOHANNA LAAKSO

Sähköposti: johanna.laakso@helsinki.fi

HIENO TEOS SAAMESTA

Pekka Sammallahti *The Saami languages. An introduction.* Davvi Girji, Kárášjohka 1998. 268 s. ISBN 82-7374-398-5.

Pekka Sammallahten odotettu yleisesitys saamen kielistä on ilmestynyt. Se on kirjoitettu toisaalta tiivistämään alan tutkimusta saamen kielen ja uralistiikan opiskelijoille ja tutkijoille, toisaalta johdannoksi saamen kieliin yleislingvisteille. Kirja sopii erinomaisesti myös fennistien luettavaksi. Itse luin sen suomen kielen tutkijana, joka on harrastanut hiukan myös saamea. Omana opiskeluaikanani suomen kielen opintoihin kuului pakollisena yksi etäsuku kielen kurssi, joksi tavallisimmin valittiin unkari tai saame. Sammallahten kirjaa lukiessa en voinut olla ajattelematta, että saamen nykyinen poissaolo suomenopiskelijan tutkinnosta on suuri menetys. Maassamme puhutaan sentään kolmea saamen kieltä ja kielillämme on pitkä yhteinen historia. Perustietous saamesta voisi olla luonnollinen osa yhtä hyvin äidinkielenopettajan kuin suomentutkijankin kielitieteellistä yleisivistystä.

Nyt käsillä oleva yleisteos tarjoaa erinomaisen mahdollisuuden tietoaution paikkaamiseen. Se esittelee saamen kielten keskeiset piirteet fonologiasta ja morfologias-ta syntaksiin, semantiikkaan ja sanastoon saakka ja tekee sen sekä synkronisesta että diakronisesta näkökulmasta. Tarkastelun keskipisteenä on pohjoissaame, jota puhuu

75 % saamenkielisistä, mutta lukija saa runsaasti tietoa kaikista muistakin saamelaiskielistä ja niiden murteista. Kirjan viimeinen luku sisältää myös niistä kaikista litteroidut näytteet, esitettynä kunkin kielen käyttämällä ortografialla mutta myös tekijän fonologisesti ja foneettisesti transkriboituina. Jokaiseen tekstiin kuuluu englanninkielinen käännös ja sanasto, joka sisältää lisäksi muotojen pohjoissaamelaiset vastineet. Johdantoluvussa Sammallahti antaa perustiedot saamen kielistä, niiden sijoittumisesta uralilaiseen kielikuntaan ja suhteesta lähimpiin sukukieliinsä eli itämerensuomalaisiin kieliin, etenkin lähinaapurissa puhuttuun suomeen. Suomalais-saamelainen kantakieli oli yhtenäinen noin vuoteen 3200 eKr. asti, jolloin jakautuminen kantasuomeksi ja kantsaameksi alkoi. Johdantoluku esittelee yhteisen kantakielen vokaalisysteemin ja kantasuomen ja -saamen tärkeimmät fonologiset erot. Toinen luku taas on katsaus alueelliseen variaatioon. Kaikkiaan saamen kieliä on kymmenen: länsisaamelaiseen ryhmään kuuluvat eteläsaame, uumajansaame, piitimensaame, luulajansaame ja pohjoissaame, itäsaamelaiseen ryhmään inarinsaame, koltansaame, akkallansaame, kiltinänsaame ja turjansaame. Kuudella niistä on oma kirjakielensä ja or-

tografiansa. Erot saamen kielten välillä ovat yhtä suuria kuin vaikkapa germaanisten tai romaanisten kielten väliset erot, mutta sanastosta yhteistä on yli 80 prosenttia.

Sammallahden esitys etenee systemaattisesti suuremmista alueellisista kokonaisuuksista pienempiin, eri kieliin, niiden lukuisiin murteisiin ja näiden alamurteisiin saakka esitellen niiden fonologiset, morfologiset ja syntaktiset pääerot. Toinen luku sisältää tavattoman paljon tietoa, mutta lukija saa ihmeen selvän kuvan saamen kielten välisistä eroista ja niiden historiasta. Mukana on mm. luettelo, jonka pohjalta voi tutkia kantasuomalaisten sanavartaloiden ja taiputusmuotojen nykyistä fonologista edustusta eri saamen kielissä. Lukuun sisältyy myös hyvä karttavaliokoima. Kuten tekijä toteaa, kielentutkimuksen kannalta saamelaisten nykyisten asuma-alueiden ja hallinnollisen jakautumisen kuvaus karttoina tuottaisi kaoottisen tuloksen. Vuosisadan vaihteeseen saakka hallinnolliset muutokset sen sijaan vaikuttivat saamelaisten elämään vain vähän ja kielen kehitys oli orgaanista ja itsenäistä.

Kolmannessa luvussa esitellään saamen kielen äännejärjestelmä lähinnä fonologisesti konservatiivisen Itä-Enontekiön pohjoissaamelaismurteen pohjalta, mutta monin paikoin se suhteutetaan muihinkin saamen kieliin. Ensinnäkin selvitetään vokaalien synkroninen systeemi morfofonologisine vaihteluineen ja sen historiallinen tausta, sitten konsonanttijärjestelmä ja sen historia kantasaaimesta Itä-Enontekiön murteeseen saakka. Molempien systeemien kehitys suomalais-saamelaisesta kantakielestä aste asteelta pohjoissaameen asti on lisäksi nähtävissä kirjan liitteissä. Suomenkielisen lukijan kannalta diakroninen näkökulma on kovinkin mielekäs, kun suomen ja saamen isoimmat erot ovat fonologisia; äännehistoriaa joskus opiskelleelle luku voi toimia jopa kertauskurssina oman kieleemme taust-

taan. Luku kuvaa valaisevasti saamen fonologian ja morfologian yhteispeliä ja historiallista sidosta. Päätteeksi on vielä katsaus kolmeen fonologiselta pohjalta toimivaan salakieleen.

Sammallahti toteaa jo kantasaamen kehittyneen puhtaasti agglutinoivasta suomalais-saamelaisesta kantakielestä fusionaaliiseen suuntaan; tällä hetkellä äännesymbolismilla on saamen morfologiassa olennainen merkitys. Morfologista systeemiä tarkastelevassa neljännessä luvussa, jossa käydään läpi sekä nominin- ja verbintaiutus että sananmuodostus (johtaminen ja yhdistäminen), muotojen diakroninen tausta onkin luontevasti koko ajan mukana. Suomenkielisen lukijan on jälleen jännittävää päästä katsomaan esimerkiksi sitä, miten persoonamuodot (vaikkapa meiltä puuttuva kak-sikko), paikallissijasysteemi tai modukset saamessa ovat jäsentyneet. Lukuelämys avaa uuden perspektiivin omaankin äidinkieleen, niin kuin hyvää kielitieteellistä esitystä lukiessa parhaimmillaan käy. Yksityiskohtaiset kuvaukset nominin- ja verbintaiutuksen kehityksestä jälleen suomalais-saamelaisesta kantakielestä pohjoissaameen asti Sammallahti esittää myös kirjan liitteinä.

Saamen kielen syntaksia esittelevä viides luku on kirjan suppein ja vähiten diakroninen. Lyhyeen tilaan mahtuu kuitenkin perustietous yleensä saamen ja osin yksittäistenkin saamen kielten syntaksista: sanajärjestyksestä, sijanmerkintä- ja kongruenssi-ilmiöistä, kiellosta, infiniittisistä rakenteista ja lauseidenvälisistä suhteista. Juuri syntaktisesti saame ja suomi muistuttavat toisiaan eniten, joten suomenkieliselle lukijalle tässä on paljon tuttua ja helposti omaksuttavaa. Toisaalta kiinnostavia erojakin on; luku herättää odotuksia puhutun saamen syntaksia ja sen historiaa koskevasta tutkimuksesta — sama odotus koskee tosin muitakin maailman kieliä.

Sanakirjoja saamen kielistä on tehty monia, ja Sammallahti mainitsee entistä laajemman pohjoissaamen sanakirjan jo odottavan julkaisemistaan. Tällä hetkellä saamen sanasto laajenee nopeasti ja sitä ohjataan tietoisesti kehittämään omakielisten ainesten pohjalta. Kirjan kuudes, saamen kielten leksikkaa ja semantiikkaa käsittelevä luku keskittyy perinteiseen sanastoon ensin sen yleisen semanttisen rakenteen, sitten historiallisen koostumuksen kannalta. Erityisen informatiivinen on etymologinen jakso, josta voi yksityiskohtaisesti seurata omapohjaisen sanaston kerrostuneisuutta uralilaisesta kantakielestä lähtien nykypäivään saakka ja yhtä tarkasti myös sanaston lainakerrostumien etymologiaa. Lähes seitsemälläsadalla perinteisen sanaston vartallolla on vastineensa suomalais-ugrilaisissa ja samojedikielissä. Sanaston koostumusta on tutkittu myös erilaisista tekstiaineistoista. Esimerkiksi puhutun pohjoissaamen 26 000 sanan tekstikorpuksen sadasta yleisimmästä sanasta on alkuperältään uralilaisia 52 ja ne kattavat yli 40 % tekstimateriaalista; lainasanoja niistä on 37, tekstistä

14 %, ja 11 vain saamessa tavattua sanaa muodostavat tekstistä 3 %. Kirjan liitteistä sanastoa esittelee kaksi: kuuden saamen pääkielen pohjalta laadittu Swadesh-lista ja luettelo pohjoissaamen 845 yleisimmästä sanasta, mukana tiedot niiden taivutuksesta ja etymologisesta taustasta.

Lukijalla on nyt käytettävissään laaja ja monipuolinen tietovarasto, mikäli hän halua perehtyä saamen kielen olemukseen ja historiaan. Muille lähteille johdattaa bibliografia, johon tekstissä viitataan vain harvoin: tekijä on yhdistänyt oman tutkimustyönsä tulokset ja muun tutkimustiedon helposti seurattavaksi kokonaisuudeksi. On syntynyt ymmärrettävä, ajantasainen ja ennen kaikkea erittäin kiehtova johdatus saamen kieliin ja niiden kehitykseen. Muodoltaan kirja on lingvistiseksi opukseksi poikkeavan suuri ja kauniisti painettu, mikä tietysti lisää sen luettavuutta. Saamelainen kustantamo Davvi Girji voi olla ylpeä merkkiteoksen julkaisemisesta. ■

LEA LAITINEN

Sähköposti: lea.laitinen@helsinki.fi

Helsingin yliopiston suomen kielen laitoksen julkaisuja

SYKSYLLÄ 1999 ILMESTYNEET UUTUUDET

Kielen opissa 3: Käytännön sanelema juttu? Aikakauslehtigenreä etsimässä. Toim. Haavisto – Mäntynen – Onikki – Saarinen – Visapää. 60,-

Lauri Hakulinen: Luennot suomen kielen partikkeleista. Toim. Lauranto – Lehtinen. 50,-

Tilaukset: Suomen kielen laitos, PL 3 (Fabianinkatu 33), 00014 Helsingin yliopisto, puh. (09) 191 23330, fax (09) 191 23329

*

Laitoksen kotisivut uudistuvat tammikuussa 2000. Käy tutustumassa osoitteessa www.helsinki.fi/hum/skl.

Uudistuneilla kotisivuilla on luettavissa mm. Lauri Hakulisen bibliografia, joka on julkaistu kirjassa *Sanat on kaikki sarvipäitä* (SKS, 1999).